

Pokolkerék

Regényrészlet

Még az télelőn az spánok úgy hírelék, hogy az Nagy Chenal ásózói már nyolcezren halálukat lelék, és mindazontúl ötszázhuszat ölt meg az ásókerék, s terjede e szófia gyors röperővel, s az álnok pocskolók ama építői plánomot pompakóros urak gyilkos próbálatának nevezék. Aprószentek napján a remanci marton az irtók munkáját figyelénk, a kopácsolás elnyomá a léptek nesztét, szintúgy a reccsenés meg az ordétás, midőn túlfelé dőlt a fa, és előle a rabok rettenettel futva elveték a fejszét, a bizottmányiak insperate akkor toppanának kalyibánkba, midőn imígy földre csattana a terebélyes nyárfa – alatta várt volt rám tavaly Valérkám bújva előlem az árnyékába –, és hogy ijedve ama fadóléstül az ablaktul elhátrálék, a fújottképű úr lábára hágék készakaratlan, mitül akár a bölény, ha vérét ezer pöcsik szívja, felordéta, s dörgő szavátul – was für ein Schwein! – magam erősen megszegyenelém. A güblis ház asztalánál vélük négyen ülénk, négyen valának ők is, odiosus vendégfélék, és a fújottképűvel versengve kérdék: Verstorbene? – Über dreitausend – ezt az Inzsellér felelé –, s akkor a monstrációba tekinték, zweitausendachtundzwanzig, az faktumba imígy javíték. – Und das Rad? – kérdé fennelgőn a fújottképű társa, a rossztói vörhönyös Pukkantó orvhalász szakasztott mása. És orcám eltakarám, és halálom megáhitám. – Dreihundertvierzig, szóla az Inzsellér nagy sokára, ennyi az kísérlet ára, tevé hozzá, és a vendégek elé állva nehézségink mindet felsorolá. Halotinkról a figyelmet elterelé, midőn, jó beszédű lévén, a colonusok csalatkozásáról éjfelig tanúzza ösmeretükre hozá: ígertenek nékiek jószántójú földet, s ők jövének e mocsolyába, mi testüket halálos nyavalyákkal hamar fogva tartá, s ki idegen élve maradt itten, óhazát felejtnei kénytelenítetten reményét imígy mondogatá: die ersten – Tod, die zweiten – Noth, die dritten – Brot. Felkiáltott az fújottképű társa: – Wasserbaukunst! Die einzige Möglichkeit! – és nem sajnálva sem lapot, sem iront, ezt is könyvébe jegyzé, beíra mindent, mit vallának nékie ama güblis házban.

Ártatlan valék az dologban – csakcsupán esék kétes képzelgésbe, hahogy ami itt ezután történik, magam is részes lések benne –, ártatlan valék, hogy ama kerék nem vala remekmunka, merthogy Bécsben ráizgulva nagysebten építék bizván magukat rajzomra és jelzésimre, ama ratiómra, mit Condorcet mestertől Párizsban tanulék, s hogy elhibázva íram ama számokat, észre se vevék, hanem – sebhetlen ívezet – Wien fenyűnőtte martjánál szilárdan álla a kerék, s e gépet ötven taposóval nagy vízben kétszer tekertetéék, és a próba után darabjára szedék – pontos rajzát véle nekünk visszamelllékelék –, a Nagy Folyón dereglyén Sáringig ereszték, onnan Pangárig rívva húzta tizenkilenc szekér. Teofil katona napján Csicsóval szemben összeszerelék, fertálynyi órát se álla ott az taposógép, a háromszáznegyven rabot ráterelék, kik talpuk a lábítóra tevék és a pedált egyszerre gázolni kezdék, midőn Kucsikai hajcsár elharsantá: íííííndulj, bagázs!, s lendüle az Rouage, ketten töstént lezuhanván nyakukat törék, ámde akkor már meg nem állhatott, száguldni készült a kerék. Kétszer vajt volt a lapát a sáringi martba, kétszer csattana a sár két oldalra, midőn a kerékmű megroggyana s álla úgy egy percig, sehova se tartó gálya, s lőn rabok iszonyú sívása, bancra szíjazottak halálvonaglása, és e hangok s e mozgás az hibás építményt félbevágva indula az Rouage két fele, indula keletnek és délnek, medret, martot kétfelé vájva.

A rabok véréből forró és veres lőn a sár ott, akárha feltört lett volt a földmélyből a láva.

Karácsonykor már nem valék az Inzsellér famulusa, csakcsupán ajtónálló szolga, kinek hajlongás és fejbólintás a dolga, pedig az új tolmács selypes vala, hibás minden szava, elégtelen a levélírmódorja. Szobám nékie átadám, s költöztetéék az güblis házban az nyugati sarokra, honnan kísérem majdan: ahajt közel az Chenal, könnyen megismerszik, s a fekraiz is pontosan mutatja – ó, mikor fog ligetessedni a martja?! –, ehejt megest már nem ficáncol, hanem homályul fényszalagja, tűnőben Saronga. Az Inzsellér bizodalmaiban többé nem részelék, és ha hallá ha lettenek volna tán virágzóbb építői prosperálások tanácsimra, csakcsupán bólinta. János múltán ablakomból kifigyelék: a sűrűn fúvott hóból az kerékromladékot a rabok kikaparák és összevegyűjték, és Vazulkor meghallám, ösmeretlen urak húsz mormoló szánon a budai öntvényesekhez vivék, hol kimutatá egy tudós számítása, hogy a kerékagy hosszánál és az engrenage-nál tévedék, és hibáim javétva ösmét önték, mondák, jó szerszám e kerék, és Csicsóra visszaküldék.

(Az írás alatt a több helyen sérült lapon ezek a szavak olvashatók:... moi... innocemment... ic[h]... unschuldig... culpa vacu[us]... ártatl[an]... nedu[z]san...)

Mindazáltal, hogy az ásógép összeromlott vala – ó, átkozott ruina! –, minden reménységem, mi szabadulásom örömét eddig igencsak gerjeszté, elporhada. Az martokon ugyan szabadon csámborgék, az Inzsellér és azok fent ezt lágyszívuileg megengedék, s én Sáring martmaradékain mérhetlen lélekcsendben gyönyörrel fürödhetnék, ám azt fogtam érezni, hogy lelkimardosásom csak nem szűne, továbbad folyvást járt eszembe énszemélyem nagysok lengesége és bűne, ám támadt volt elmémnek sok új gondolata, szedetlen ágon új gyümölcs, ha a régi lefonnyada.

És mert míveltlelkű uras beszédűktől e pocsban társtalanították, s a városi hungarus nyelven szólni már régtől feledék, mindegyre budai nagyanyám szavait ízlelgetém s véle az édes francot, mire atyám tanított, az két eleven forrást, mi egykoron lelkebben táplált s szívem és elmém élteté, enmagammal beszélém, nem is, skandálva éneklém, és hogy urbanus nyelvbeli tudásom szikkada, eme kettőn lőn önfelédő danolásom. Vidor püspök napján, hogy az güblis ház nyugati oldalán scripturámba éppen az kerék próbálatát íram, töprenkedve fogyasztám téntám, léssen-é vajha ki olvassa jegyzett mérénkyémet, avagy elnyelvén ez leírtat öszveegyesíti a leírhatlannal a sorsút és az üdő. Ámde írásom danolva folytatván ajtónyívás helyett az kerékmű nyikorgását hallám, és az Inzsellér mellettem toppana. – Minő hangicsálás! Tőlem idegen e nóta! – szóla s megneszűdék. – Az ásásra szavazott a nagyobbik kvóta, tevé hozzá a gyertyához fordulva, merthogy lengeteg vala a langallása, csaknem ellobbana. A diáriumot észre se véve nézte a lángot, akár Nap nyugvását a bajnok, hahogy a vívásból szerencsével hazatére.

Pál fordulásának pirkadtával öt kerék érkeze ezer darabjával. A jeges úton kettővel a szánok felborulának, ezek Remancra később jutának. Az első szán pedig egy ösmeretlent hozza, töstént feltűnt fedetlen hajbokra, ki még a bakról gyors tagjárással izgulékonyan szerteparancsola. A tudós vala. És jöve véle vagy ötven mester és szolgál – Bécsből ötöt megkésve sárhajón hozott Gergely napja –, s az vasrészletek ellenében hosszú, hibás csatázatuk lőn nékiek, s az eszetlenkedésikre, mik tudatlanságot kísértének, fülem s szemem résen álla, minek is tagadnám, kedvem lelem benne, és hogy előm kerültében az Fürtfejű engem becmérlőn szólítván orcámra veté minden építői hibám, expediens tanácsim szelédén csakúgy felajánlám, akárha lett volt régi-régi társam, s hogy szájába ragadtaték keréképítői tapasztalásimból ez-az, kétszer is kérdé, mi okból bajmólódom kegyébe jutással. Nem válaszolék. Sose lőn értése ama híres koponyának, szívem-lelkem mily szorost tapadott kázusához az Chenal ásásának.

(Az ásókerék öt rajza sorakozik, fölöttük lila tintával írt, elmosódott betűkkel: A világjavító merény, a Bétsi öntészet remekmunkája. Egy-egy kerék alatt e nevek olvashatók: Csicsó, Remanc, Nadályos, Pangár, Rossztó.)

Ösmétleges számkivetésemben minden társadalmis létből kirekesztették, mégis, tekéntettel szerény vízépítői ötleteim eránt, vízkereszt múltával – vadász-eszköz nélkül – a hajtók mögé soroltaték. Úgy mondák, vadkanra menénk. Nőtt nyughatatlanságom, hogy délfele már ösmeretlen rétségeken Remanctól távolra vetődénk, Nadálytón és Mormolón és Illatoson is messzibb vala egy tölgyes, abban kétszer a hajtók elé kerülék, olybá vészem, az ebekkel üzeték, kiket disznóölő Tamáskor még kezemből éteték, s a félelem megnyakasoda bennem, merthogy az erdőbül is kiérénk, ám vadra nem lelénk, sem fűrj, sem nyúl, sem réce nem termett volt a puskák elébe, akárha eltűnt lett volt ez világ minden gerléje és seregélye, és elinált minden vadja, hanem folytonjáró láthatlan lényt kurgat a vizsla, s mögöttem mégest szünetlen harsogák: tovább!, rajta!, s lón vadűzők hóbuckáról folyó jegére csusszanása, lovak szegyig vízbe zuttyanása, mindannyiok reccsenő jég alá buggyanása, ám mivel nem valék visszanező fajta, a segélykiáltásokat elfülelém, pedig bizton rémes vala az vízbe fagyók ordétása, lovak horkantása, kutyák vonyítása, és semmit meg nem láték, hanem szünetlen futamlék. Napszállatkor ért véget a vágta. Út-irányt veszejtve zuhanék a hóba. És támada körültem jeges szilencia.

Olyana grófnő térdig hóban álla, zöld mentéje gyönggyel hímzett vala, bársony csákójából vállra omlott haja, csaknem érinte crevette szoknyája, midőn mellettem eljárva engem meg se látva szertekémkede, szerte az uralgó homályba, s mi sem lehet ékesb, mint fülének órjási gombája, mi fürtjei mögül fehérlett vala, mint két pihés galamb ha pihent volt vállára. Divina femme! – sóhajom nem tartóztathatám – tu déesse! – hajtogatám, de ő meg se hallván vadászkeszületét tokjából kihúzván szemlélé a mező végtelenjét. S akkor meglátám a medvét! És látám Olyana grófnőnek a medve szemébe nézését, és csudálkozám a medve merev tekéntetén, és ijedésem már feledve figyelém, hahogy egymást estvélésig úgvan nézék, akár a várvívó s az ellen egyenlőleg egymást szemelé, és ó, az édeni nő! setétlő fegyverét állához emelélé, érzékenységem felizgula s ágyékom férfierőmtül megfeszüle mellé, és a vad felénk indula és két lábon ágaskoda s fejét forgatva fertelmest mordula, és a fegyver hatot szóla, s a vérvad holtan rogyott a hóba.

Ó, lágyíts meg, divina femme, hogy testem tüze szelédüljék, suttogék. És a lehelése gyönyörbe borzongatá lelkem, midőn véle szerelemben elvegyülék. És hogy pirkadatkor nélküle ébredék, köröttem letapodott havat láték, s azon túlnan hevert volt a medve. Szent Ég! Míg aluvék, fegyvert tevének kezembe! És levék a nap fejedelme. Vérmedvék veszedelme. Olyana grófnő eltitkolt szerelme.

(A lapot vízszintesen szelő hosszú vonal felett kibontott hajú, hatalmas szemű és fülű nőalak merően nézi a hatalmas medvét. A rajz alatt lila tintával: Látám a medve szemébe nézését, és csudálkozám...)

Az Inzsellér az építmény késéséért és az ásópénz elpengetéséért és az sok elhullott véreért nyilvánosságos orcázással szégyenülten, csalatkozástól letipratva süstörge az güblis házban, s hajtogatá: destitueres esse... cserbenhagyatva lenni annyi, mint halálra ítélt folyóként kiszáradni, mire nyomdokában lépegetve azzal vigasztalám, hogy hamar munka ritkán jó, s hogy az újsütetű ingenerusok úgyis csakcsupán szájongnak az Chenal plánumán, csúf bukásuk várható az vízzabolási munkán. – De csatornám sorsa mi leend? – Hamarost visszahívják kegyelmed, válaszolám, mert az finansziék ott fenn egyebet sem tudnak, mint karicsálni, et talia facere angusti est animi, és szűk lelket árul el cserbenhagyásuk ténye, tevém hozzá sértődéses haragjának csillaplására kérve. Szakadozó hangon mégest így folytatá: Még az ásások elején azt álmodám, Teremtőm előtt álldogálván nékie felkiáltám: Atyám! Szép ez mind, itt és ez sártér helyén a búzaföld, majdani időben, ott, de nem látom a Világot! – Áss hatalmas gödröt, nagy mély, széles árkot, s majdan meglátod! – Atyám, megásám az gödröt s az árkot, benne állok, s mégse... – *Képzeld* köré a Világot! – Úgy tevék. Ne kérdezd, barátom, figyelő szemem mit látott. – S hogy az Inzsellér befejezé, gondolatomba cikázott, mit ösmert fel volt, az jövendő valóságot? És ahogy Sáringnak lön múlása, látva látszott az rőthaj testének sorvadása, orcája elsárgóda, s feltűnt volt hangjának halkulása. Amint beindula az öt kerék ásása, Pangárnál a munkát hívatlan megtekinté – az hóbefújta marton lépcselését fentről figyelém –, hol tanácsival ösmértleg bizonyítá, senki túl nem tehet vízépítői elmetehetségén és mérnöki értelmességén, s mindeközben észre nem vevé, hahogy nékie az új mérők mindahányan az marton hátat fordítának, reá mutogatva mögötte összekuncorgának, s minek után ez végső inspectiója végeztével a hintóhoz az nehéz járásút felsegéték, botjukkal a lovakat megverdesék, s az jófutók magasra ágaskodának, a hintón nagyot rándítának, ajtai megnyílnak, akárha szárnyak valának, úgyan csapkodának, és az látkörön túlra repíték az nagyszerű elmét.

Történe ez Skolasztika napján, ezernyolcszázadik februárban, a Nap esteének utolsó órájában.

(Fekete tintával rajzolt megtört öregember bokáig érő köntösben áll egy kúria ajtajában, amihez hosszú lépcsősor vezet, szemét lehunyta, fedetlen fején néhány szál haj. A rajz mellett alig olvashatóan, vékony tollvonással: Ne kérdezd, barátom, figyelő szemem mit látott.)

Gyertyaszentelő Boldog Asszony napjának reggelén üdömet ösmét a világosító tudomány megösmertetésének szentelém, midőn Csicsón a maradék ásózóknak – viszonul, hogy (úgy rémlett) közébük visszafogadának – hosszan elmélkedém az testet illető szegénység és az lelket illető tudatlanság törzs-

rokonságának mindétleni létén, a szellem szárnyának tövig elmetszésén. Az híres franc philosophusok nevét ugyan nem említém, bölcsletükre mégest mindahány ásózót szerfölött figyelmessé tevém. És déltájt szétfuta híre: vala kétezer új rabnak idejutása, Pangárra, Rossztóra, Remancra hajtása. Taljánok, dalmaták és rácok valának, ám köztük egy francot találának a rabok, kik az érkezőket a roncsolt martokon megláták volt, s míg az újak úttól sebhedt lábukat kötözék, emezek őket szünetlen az mocsolyán túlnani világról kérdezék, ámde azok nem válaszolának, miként húrjaszakadt citra meg se szólalának, csakcsupán orcával a havas föld fölé hajolának, bizton éhen valának, egynek se láhattad szemét. Beszélyem szüntetem, az erányt sebtén Rossztó felé vevém, ám a francot ottan nem lelém, mondák, Nadályoshoz vivék, s úgy vélém, ha töstént menék, odaúton a sorát beérhetném, mert fagyott lábon a haladás lassú, akár ha esztendeig perceg a szú, s a fahúsban mélyebbre csakcsupán kétujjnyit ér.

Tűrhetlen volt volna a fagy, ha a szánon bundámmal bé nem borítkozám, s hogy a menetelők kérőn kérve szólának hozzám, adnám-é nékiek takaróm s némi ruhám, a szánhajtó a lovak közé vágván káromlá a császárt, mert új medreket húzni közébünk küldé magát a sátánt, s míg elhallgatám harsogását, egy rab a sorból a szánra felugrott, s bundámat lerántva reám ordétott: E pokolban mihamar légyen meghalásod! Amint az nyomorúkat kikerülénk, lehajítám csizmám az menetnek elébe, és ők soká verekedének rajta. A szánhajtó, ki mindezt – úgy tűnt szándokkal – figyelmén kívül hagyta, a hajcsároknak küldött klumpákból két párt adott nékem – az esetre, mondá, hahogy ösmét lészen alamizsnálkodó tisztességem.

A francot Rossztó előtt, Ráncosnál lelém. Kokas hajcsárt – régtől ösmérem – hogy az francot nékem megmutaták, reá figyelmessé tevém, légyen hozzá némi enyhszava, kérém, ám töstént gorombán reákiálta, s az franc meg se hallá, megnyakasoda benne a félelem, vélém, hanem sok üdő múltával, hogy merően nézém, fordétá orcáját lassan felém, s vala az orca összekaszabolva, homlokig sebhedt vala az jobbik felén. Megborzadék. A farönkön mellételepedék. Az édes franc nyelven nékie sokáig beszélék, feleletét várva orcájába nézék, de csak vala hosszú hallgatása. És kezdék röpké danolásba, dans les jardias d mon... pere les lilas sont fleuris, hát nem ösmered, kérdém, nem jutnak eszedbe ilyféle nóták, hogy apám kertjében, hogy orgonák? És merülék hosszú hallgatásba. És reám tekinte az nyelvbéli testvér, s mint redőtlen vízláp, oly vala a pillantása, s lón általa fülére s szájára mutogatása. Kokas hajcsár szétordétá: né, a francnak félszemű kuka a társa!

Fagyott lábát klumpámba bujtatám, a facipő orrára nevem reáírák. Euthymus napján a földelőhelyen járván az cipőt rajta lelém sírján.

(Barna tintával: sírhant rajza, keresztjén egy törött klumpa, orrára fekete tintával, alig olvashatóan e nevet írták: Lothar.)

Szent Polikárp napjára mind az öt rouage-nak lett volt örökös forgása, s kik fenn valának rabok, akár a tyúknak, ha mit forgatsz, lőn agyuknak fordulása és sokuknak sárba zuhanása, mertmivel szíjukat csaknem mindahányan – kik gyors halált halni összegondolának – eloldák: hahogy túlságost lendül az kerék magukat fennrül leveték, s inkább derékuk törék, mintsem az hosszú mart vérükkel virágozzék. Mert ki onnan letekinte, kevés bírám a magasságot, ily száguldást ki se látott, felhőkbül a folyton futó gyors világot, s fordula e világ visszájára, ahogy lábuk jára hajcsár parancsára. S Pangárnál a Fodrászt is felültetéék ama karikára, és engem sétámon fennrül meglátván rázendíte Ada káléi nótájára, hej, írnökunk, más könyvbe írjad bé pokolbéli sorunk, kik véghetlent tapodva halomásig forgunk, és mire harmadszor fordula az kerék, mindahány rabok együtt éneklék. Féltemben és szégyenemben Csicsó füzesébe, messzire menekvék.

Antul kezdve igencsak magánkodék, s még inkább hogy az új mérőkkel összeviszálykodék, kik az Inzsellért ganajos szavakkal illeték, insolence, kiálték, az urak hogyan merészelék... ez egész építménynek elmebéli atyja, az vízépítői tudás ideplantálója, ez pocsba tűnt világ diluviumtul mentésének megáhitója, fontos tudományok fundálója, ámde szájuk tovább piszkoskoda, s ebben meg nem állhatának, hanem még több pókedéket mondottanak, és a sivitó haragvástul mint bortul a belehullott légy megittasodtanak. És megnevezém tömkeleges építői hibájokat, s akkor mint kik setétben csupasz talppal töviskes disznóra ugrottanak, úgyan ordétoztanak. Eldöntetett az güblis házbul számkiűzetésem. Ösmétleg rabsorba vetésem.

Még aznap költözék az hegyrül, mi az házat tartá – ama hegy nevét pedig a jobbágnép Hódhátanak mondá, s a rossztói malmos mese úgy állítá, régen egy molnár megeseett leányát a folyóba dobá, és a leányt a hénár a mélybe húzá, de egy hód onnan kiemelé, és hogy hátán szárítkozzon, növe ama hód partszegély hegygé, s el nem enyész többé, marad mindétlenné. Ama hegy töviben kerülék egy házba, kéménye nem vala s csupán vakablaka – fenn egy nagy nyílásbul sűrű füst gomolyga, s befédé a tetőt, akárha takarná úrnőjét selyemmel a hűséges szolgáló –, s vala ama házban egyetlen lakszoba, középütt tűzfészek, ültének volt körötte rabokbul lett tizennyolc rendészek, s hogy körbenézék, ösmerős orcába tekéntek: sorsára nem haraghatik, ki taposók szigorgatására szólíttatik, eszelkede s köhinte a zsarát fölött a Hentes, s látára örömost foglalám helyem ama tűznél.

A Fodrászt pedig sehol sem találám. Gergely vala, midőn Kőnél megpillantám, mindhiába szólongatám, hátat kezdé adni tova futva, ösmeretlen manírt mutatva, reám se tekéntve ígyen válaszola: mostanság rövid e helyt időzésem, lészen ma Rossztónál kőpülyözésem, holnap Csicsón pokolvar kötözésem, azután keréken keringésem..., és menekve előlem mint fakutya a jégen. Csalatkozásomtul, mit erányába érzék, összeromla bennem is mit

öröknek hívék. A rabsorsban éledt barátsági hívség. Köröttem sűrű ködöt láték: lelkebben búra alászállék.

(A barna tintarajz folyót ábrázol, felette emelkedik a hegy, rajta a kúria a lépcsősorral, a hegy lábánál, a parthoz közel vakolatlan zsindeyes ház, fent a tető nyílásából sűrű füst gomolyog, befedi a tetőt, a ház köré tekeredik. A rajz felett fekete tintával, vastag betűkkel: Hódhát. A kúria mellett cifrázott betűkkel: Az Güblis Ház. A parti épület mellett alig olvasható, apró nyomtatott betűkkel: Kerülék egy házba, kéménye nem vala s csupán vakablaka. Tizennyolc denunciáns lakta. – A „házba” kétszer aláhúzva.)

Paspolá a zápor Rossztót, midőn József hajnallásával engem az Rouage-hoz hajtának, és a kémlőfülkébe állítanak. Csontár hajcsár, hogy a fülkénél megbotlék, rámrivalga, vigyen el a pöffedékes döngyavalya, s megkorbácsola. Elsemmisülék. A rabok már helyükön levének, láttomra sokan nevetkezének, né, kilátszik a segglike a kémnek, kiabálák fennrül, s pantallóm, mit szétszakajta a korbács, levetett üngömmel sebtén összefogám. És juta eszembe, hogy egykor egy kovácsinas aláztata ígyen: vérig botoztatám, mert elszédüle, s a kalapácsot kezébül kiejté, midőn a lovam patkolá éppen.

Ama fülkében már kezdetén az hosszú utazásnak, akárha száradó tóban keringőbogár levék, nem lanyhula nyughatlanságom, szünetlen vala ablakhoz ugrándozásom, üvegén kandikálásom, pedig az Rouage még nem is forgand. Fulladozék. Ajtáját verdesém, de csak nem lön zárkámbul szabadulásom, hanem lön nem várt uralgásom az raboknak felette. S hogy elérkeze a napkelte, ama fülke üvegén egy szakállas orca világla, ősz bodrokkal hegyesede álla, akárha volna hóban főrödő hegy kifutmánya. Talán tán én valék? És a marturul Mátus hajtó, a spion kétszer elordétá, hé, franc, léssen utazásod viszontag hintóban és részesülésed ösmét minden jóban, ha pontos léssen az rabokra figyelésed. És hallám a homálból valaki légzését. Megérezém orcámon Szent Pálnak nézését. Vállamra tevé kezét, s ígyen szóla: te lésszel eztán az úr itten, szemed észlelőn tartod majdan az keréken, ám ha fáradott talp az lábítóruul lecsuszamla, ujjal rá ne mutass, feledd számát a padnak és ama rabnak... Az látomás eltűne töstént, s megértém, leendne itten sok dolgom kémként, ámde a szent sugalmát megfogadám: ha ki elfáradót a homálos üvegen túl nan mindvégig is látám, az hajtóknak őt meg nem mutatám.

Az órjás ama fülkével nekiiramoda, neki az kerék, az robajlástul, ama karika csattogásatul és a rabok rivalgásatul elijedék, s akkor már felgyűlt az marton ördögmasinát látni az emberi nép, és a hajcsárok az népet töstént szertekergeték, és az nép az új meder álladalmát látni visszajő, s hallá az sistergést, midőn a gép nyomán zavaros víz futamlott elő, és hallgatá: a haj-

csárok közül vashordón dobolának négyen – nyolc rab húzá őket targoncás szekéren, ketten fel is borulának –, és a dobszóra vége nincs a formulának, az rabok hoppáréjának, s ha fáradának, a lépni, lépni, járjon a láb parancsordításnak, s ámulának a rabnótán, midőn a Nap fenn jár, ki sétál a vizek útján, Szent Pál, Szent Pál, ki jár velünk körbe-körbe, Szent Pál, ki vigyáz az ásózókra – s a tömeg válaszola: Szent Pál, Szent Pál... És a rabok kérdezőnek és az martrul felelének, estélig szólt az az ének.

Elérkezünk kertjébe az éjnek, a setétség madarai már rég fenn kerengének, midőn állást engedének az Canalis kerekének.

(Fekete tintával: sötét öltözékű, sűrű fekete szakállú, erős tekintetű alacsony ember, a Túlnani Törvények Terén, Gyepes keleti peremén ásózó Szent Pál rajza háromszoros vonallal húzott négyzet közepében. Felette apró írott betűkkel: Megérezem orcámon Szent Pál nézését.)

Midőn ama fülkéből társimhoz megtérék, és kiderült hajam s szakállam a zsindeles ház tűzénél megvilágla, kik ottan melegevének, fel nem ösmérenék, talántán tartának újabb kémnek, Mátus spion segédjének, s tőlem csakhamar elfordulának. A Hentesnek jutott volt eszébe orcámba tekéntni, felösmere, és sebtén felkiálta: ez úr költelmének hála, hírét veszi majdan sorunkról a maradék! Mihent elalvának a tűznek körülte, füzetkém, mit birkabőrbe háromszor csavarek, a fal gübéjéből kivevém, s tevék nagy utat véle Sáringtól északra, a Senkilátta rétre, hol a téntával s a tollal együve ösmételeg az angyalos kő alá helyezém. S hogy futamlék visszaúton Létel mezején, a setétből emberi hangokat hallék. Játsszórét peremén, hol egykor a hanthányókat vezetém, ijedelmem kíváncsisággal elegyítvén közelükbe lopakodék. Ásózók valának! Érintve csücskit Senkiláttának, vagy kétszázán kelet felé ásóznak, s volt ki térdig taposá vizét a széles vájolatnak. S egy feldalol: Sárong folyó, hol tajtékszól?! –, és a többi ráválaszol: Elillanék, jallalá! –, és egy másik: Ássunk medret Gyepes alá! Ássunk, ássunk, jallalá! – Fáradott hang: Mit ők ásnak, betemetjük! –, és mind egyként: Hiába jár a kerekük! Jallajallalá! És sorukba állék, s közülök többet is felösmerek, ott ásott volt trombitás Rézmán, Remancnál gályapadrul zuhantában derékba dőfé az Rouage zájja, fekete Jerkónak lázrohamban vala meghalása, tüzes zúgóban tűnt el nagyvételű Blázsa, Kárásztul távol vala az józan ész világa, mégest általszúrá Bulyoka hajcsár vasvellája, és szakadatlan ásott a néma franc is, jobb lábán a hasadt klumpája, állj, kiálték az népnek reája, hát itten én meg nem láttaték, ki véletek együtt sanyargattaték, s vala kínzóházban sajtolgattatásom?, ám ők csak ásóznak, perc szünetre se méltatának, meg se is hallának, s hogy a vízből sorban kiugróának, kubikulásnak feküdt ama nép. Más forgása vala az ő világának. Útjavétett társát már fel nem ösméré.

Leórlóde az éj, s az nép rémsebten eltűne, neveket kiáltva hiába keresém, futamlék vissza a Senkilátta rétre, ott hajnalig hosszan hahóztaték, mígnem újabb csudát láték: a canalis, mi gyöngyöze, hol egykor Szent Pál ásózott volt Gyepes aszú földjén, folytatóda Leveles erdején, átkanyarga Illatoson, s elindula a mezők végtelenjén. Soká gyönyöréllém. Fenn járt már a Nap, midőn a szóotalan vízhez érkezém, s benne megmerítkezém.

El nem hallgathatám, társimnak még aznap elkotyogám: volt légyen szerencsém az éjjel csudálni, mint ásózik valahol egy távoli nép, s hogy kik valának, horae momento, szempillantás alatt feledém, mondám nékiek, s a hitetlenkedőkkel közlém, ne kívánjátok, hogy másképpen mondjam, hanem ami igaz, és ők kinevetének. Ám hogy a marton végigmegyek, tudomásom lőn, mily igaz ama ének: hol az Rouage canalist vájt volt, nyoma sincs ottan víznek, hanem kövér birkák legelésznek Remanc zsenge fűvén...

(Az aljáig sérült papírlapon ezek a szavak olvashatók: betemeték, talántán oly végből, kártyu, visszahordozkoda, nádvadon, vándolnia onnét, világtest, simia satyrus.)

Rossztónál ösmét a fülkébe kerülék még az reggel, hogy Gyepest megjárám. A hajcsárok meg a polizeioik vélünk igencsak zordonul bánának, látván, az Chenal rövidke része, mit a kerék elébb kiásott, itten is eltűne, akár Csicsón és Nadályoson s fenn, Pangár dombjánál. Tán az üdő visszafordult Jónás próféta napjánál, midőn az keréknek vala első nyugovása, gondolá hangosan a Fürtfejú csudalátni a martokat járva, s a ribicei új pap az gépeket mind az öt ásóhelyen ösmét megszentelé. S akkor a kalyibából az új főinzsellér harsogva futott a Fürtfejú elé, es ist unmöglich, a dolgok ilynemű folyása, s áradott szava, akár mesében a kása, no gut, gut, aber unzulässig ist dieses Werk zunichte machen, s lőn hosszú polémia német nyelven, mit gyengén beszélének ama nagy elmék, ám egyakarattal bizton úgyan vélek, kik köröttük fülelének jobb lesz légyen, hahogy semmit se érthetnének a disputából, semmit se, hogy ők ketten mifajta titkokba merülének (sejtésekor a fordított üdőrendnek?).

Nagy sok üdő múla, mire a taposást indíták, cekk-cokk-sííj, sukk-csokk-fííj, nyekergerge és csattoga a kerék, s csattana oldalra a föld sárga béle, s antul kezdve a lábak táncukat mindestélig járták. Vagyis nem, mert egyszer megszakajták, midőn a magasbul a bicegő Ringó s Arzén kalugyer lebuktnak, jaó, jaouú, ordétának és sikoltának, mit töstént meghallék s az fülkébül többször is kikiálték, mire a marton csüdöző rendészek leállni!-t ordétának, és hosszan vészjelet kolompolának, mit a dobos rabok nem hallának, s szünetlen verék ritmusát a rabnótának, az Rouage pedig csettegetve száguldott még kétszáz lábnyit, mígnem ütöde a marthasadéknak – mit még a kölködi órjasok vágtnak, állítnám, hahogy hinnék a pórnép mendemondájának –, s

odáig vonszoltatva szörnyű halált haltanak ők ketten, és lőn még kilenc rabnak halálba zuhanása. És estve az ásolathoz őrzőket állítanak, kik ugyan derengésig el nem aluvának, mégest midőn felpirult a Nap sugára, az Rouage nyomát ösmét rét s csepőte borétá örök s rabok ámulatára. Gyümölcsoltó Boldog Asszony is elmúla, s csakúgy ez történe: mit nappal kiástak, vala annak napkeltig tűnése. Mártonkor történt volt: bekiálta Patkó dobos a zsindeles ház ajtaján az estebédnél: A franc mondá, új kanális szélesül Gyepesnél! – Fenyítőházba hurcolának, hol szökevénynek nevezteték és valla-tásban részesülék, mialatt testnedvim csaknem elfolyának, és múlóban vala tűrésem, midőn hallgatásom megtöré őket, a reggelig verőket, nem fog ez már válaszolni szóban, mondák végül, s testem Rosszító fűvére veték. Ottan felneveték: Én balga, e baroméletbe visszatérék! A Senkilátta rét angyalos köve alá rejtván fűzetkém nem is sejtém, hogy imént ott lépcseléék a túlnani lét mezején! Vagy netántán mindezt csupán kiókumlálá furfangos elmém?

A Fodrász két sebészmeisterrel Pünkösdig gyógyéta, mindazalatt egyetlen szóra se méltata, csak végzé munkáját sebeim felette, zabolát vetett volt szájának, téve mint ki szavam meg se is értette, midőn lángoló testemre priznicet köréte vagy tízszer is éjente, s lettenek volt...

(A lap további, sérült részén csupán ezek a szavak maradtak: búcsús pille, kukorog tételen, piszkosoda, pompahintót, főgyönyörűségben, febris putrida, cserebűly, lúdkonda.)

Még böjtmás havában Istenes János hajnalán a Koldusnak, ki kalapjába rejtett friss fűrjtójással éngem igencsak megörvendeztete, hálábul éppen Robinet De la nature-jét magyarázám, midőn egy ösmeretlen hajcsár, vigiláns spílerféle, milyet budai házamban százat is humbugolni láték hajolva kártyás asztalom fölébe, egy ifjút vezetve kaján fintorral váratlan állá előmbbe, uraságod tudja-é, hahogy nem, most örömet hírelem, hogy kegyelmed fia is ásózgat itten, s hogy e szavakat elfüleltem, viszontag handázá előttem, tudja-é kegyelmed... fiadra egyszer se esett figyelmed, feledted tán badasori kéjkerben pitykézésed kilencvenegy őszén? Gondolkodóba esék tudván, grállovag nem levék, s hogy az igazságot se istenek, se ördögök el nem veszejtheték, hát kis idő múltán az ifjúra gyors tekintetet veték: csakugyan orcámat s termetem viselé, csakcsupán a haja nem vala fűrtös, hanem fejit fedé sűrű szöszekepuszke túske, állá alighogy pelyhedze, s hogy karom kítárva sieték feléje, fejit oldalt tartva, folytonvást rámnézve ölelésemből rémsebten kitére, akár a gerle, hahogy véletlen repül vénember kezibe, s ujjá közül töstént tovarépked.

Pünkösöd másnapjának hajnala előtt hogy vackombul felkelék, az új ásózók házához osonék, ottan soká leselkedék, netántán ama ifjúra lelék, ki magát

sarjammak tartá. Lettenek ott oly sokan újak, hogy láttukon visszahökkenék, s ők hamarvást indulának, várta őket a csicsói kerék – a rabok Lujzának nevezék –, és vala köztük egy, kabátja setét, sipkája kék, s ő kissé hajlott, akár ama ifjú, kit már magam is fiamnak hívék, s nékie jámbor hangon szólék, mért futamlasz tőlem, serdültlen sarjadék, véled egyazon sorstul sujtaték, lásd... Amint rámtékente, meghidegülék. A kék sipka alatt riongó vénült orcát láték. Magam szégyenelve tovafele menék.

Hibbant volt az a kerék, hírelék a rendészek holdkeltekor, midőn a rossztói Rosalie rouage-t leállíták. S megtudám: a csicsói Lujza még délben négyfelé hasada, és tizenöt új rab egyszerre jutott oda, hova számtalanszor kíváncsok az lábítókat taposva, midőn lendült sűrű gomolyok fölé a magasba. Az ifjúra gondolék bizton hittél, hogy köztük nem vala. Sipkáját s mordon kabátját, milyet azelőtt magam is viselék, hol Remancon, hol Csicsón, s a láposban sokhelyt feltűnni vélém, nem is, látni reménylém, de szemem mindahányszor kaprodzott csupán, és a Rosalie-ra szíjazott rabokat a fülkéből ugyancsak figyelém, s kik lezuhantanak onnan, míglen őket el nem vivék, többször is orcájukba nézék, setétig keresgélék, s mert ama ifjúra a holtak közt nem lelék, hosszan fellélegzék s örvendve köszöntém társim a zsindeles házban, kik alvást színelve fal felé fordulának, s mintha álmukban szólítnák egymást, ilyféléket mormogának: láttam a franc fiát Csicsónál fordózni, én megest tegnap a pangári kereket taposni, én megest Ráncosnál munkátul elbújni, dehogy, kolcslyukon látám őt az óbori kéjházban taszajtni. Kusti, kutyafajzat – hajnalig ordétozék –, kuss, ha mondom! Az suhancár gyerekért pedig nem enyhüle, nőttön nőtt volt gondom. Gergely alkonyultán a rouage-t szokás szerént fülkémből kémkedve erányítom, egyszer csak fülemnél a Fodrász mondását hallom: Istentől visszaüt rád minden bűn! Körbenézék. Az fülkében egymagam valék. Már mit sem érték mindebbül. Korhadt sudárfaként lelkemben kettészakadék. Szünetlen ama ifjún járt volt elmém. Kormányát rizgető kézzel forgatva a kereket a mart fölé emelém. És lőn ottan hosszú szállingásunk, s bámlott: mérhetlen setétséget ásunk, és a martra vissza se találunk. Hóhó, kereket fékezd, ordétá lentrül aznapi hajcsárunk, megállás, bődült barmok, hadonásztak a polizeiok, ászoksörtül vöröslött orrok, ám a raboknak gyorsula az lábítókat taposások, és rémlett volt, már Barétköz felé járunk, s azon is túl, és hamarost leend szabadulásunk, allaléjél, lépjél, lépjél, mind lepottyán, aki henyél, lajél, lajél, vélük együtt énekelék. Ráncosnál visszánézék: akár a tél múltán nyárba füremedő üdő futamlott nyomunkban a Nagy Folyó felé a víz.

(Tüskés hajú nyakigláb fiú rövid kabátban, feltűrt nadrágszárral, felemás – barna és fekete – klumpában, kezében sapkával áll a parton, a vizet egyenes vonal jelképezi, alatta halványuló betűkkel: Az suhancár gyerekért nőttön nőtt volt gondom.)